

Петраков Микита Олександрович

Меморіальна політика та переосмислення минулого: особливості меморіального законодавства в державах Європи в новій архітектурі міжнародного порядку

УДК 323.13

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-2.11>

Петраков Микита Олександрович
кандидат політичних наук,
кафедра політичних наук та права
Південноукраїнського національного
університету імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0006-9373-5111

Стаття зосереджується на аналізі розвитку меморіального дискурсу та меморіального законодавства у європейських країнах, враховуючи їх важливість у формуванні культурної політики та способи переосмислення історичного минулого в контексті реконцептуалізації сучасної архітектури світового порядку. Вона досліджує, як різні європейські держави використовують меморіальні проекти для адресації політичних завдань та формування національної ідентичності, особливо в контексті емоційного впливу, який стає домінуючим в епоху «пост-правди», коли фактична точність поступається місцем емоційному сприйняттю історії. Важливим аспектом аналізу є огляд законодавчих ініціатив у сфері меморіальної політики, які впливають на колективну пам'ять. Це включає детальний розгляд того, як країни Європи, зокрема Німеччина, Франція та Бельгія, а також країни Східної Європи, такі як Польща, Угорщина, Чехія та Румунія, впроваджують правові рамки, що стосуються переосмислення історичних подій. Національна історія у цьому контексті перетворюється на конструкт, який служить не тільки для вшанування минулого, а й як інструмент державної політики, який може бути адаптований або переінтерпретований для вирішення сучасних політичних потреб. Значна увага в статті приділяється розгляду «меморіальної індустрії», терміну, який Чарльз Майер використовував для опису інституціоналізації пам'яті, та як це впливає на створення спеціалізованих законодавчих і інституційних рамок, спрямованих на збереження пам'яті в Європі. Також аналізується рух «Свобода історії», започаткований П'єром Нора у 2008 році, який наголошує на важливості відмови від використання історії як засобу сучасних політичних маніпуляцій в демократичних державах. Загалом, дослідження підкреслює, що поки що існує зростаючий опір проти меморіальної політики та цензури в історичній науці. Це вказує на потребу більш широкого дискурсу щодо того, як історичні наративи впливають на сучасне суспільне життя і які механізми мають бути розроблені, щоб збалансувати між національною ідентичністю та мультикультуральною інтеграцією в глобалізованому світі.

Ключові слова: політика пам'яті, історична політика, меморіальне законодавство, національна ідентичність, меморіальна індустрія, свобода історії, політичні процеси.

Актуальність. У сучасному світі пам'ять та способи її увічнення набувають все більшого значення в контексті міжнародних відносин і внутрішньої політики держав. Меморіальний дискурс та меморіальне законодавство є ключовими аспектами культурної політики, які формують сприйняття історичного минулого та його вплив на сучасні суспільства. Ця стаття зосереджується на аналізі тенденцій розвитку меморіального дискурсу та законодавства в країнах Європи. Вивчення цих процесів дозволяє краще зрозуміти, як змінюється підхід до вшанування історії в умовах реконцептуалізації сучасної архітектури світового порядку. Через аналіз законодавчих ініціатив та публічних політик розглядається, як держави використовують меморіальні проекти для вирішення сучасних політичних завдань і конструкції національної ідентичності.

Сучасна криза у політиці бере свій початок з дискусій про «історичну правду», її захист та увічнення, а також із дебатів про «провокаційну пам'ять» та шукачів способів її контролю та осмислення. Ключовим терміном, який відображає глибину цих конфліктів, є «пост-правда».

Цей термін сам по собі є дещо суперечливим і парадоксальним, адже він вказує на девальвацію фактів на користь емоційного впливу. Для тих, хто розрізняє Модерн і Постмодерн, пост-правда є явищем, що випливає з постмодернізму з метою переосмислення історії як точного знання, що включає інтерпретацію та деконструкцію того, що колись вважалося «істиною». Е. Карр у своїй роботі «Що таке історія?» (1961) піднімав питання об'єктивності історії, демонструючи на прикладі змін у віруваннях професорів історії в Кембриджі між 1896 та 1956 роками, що переосмислення фактів та їх вплив часто залежить від інтерпретації історика, не залишаючись чисто об'єктивними. Е. Карр також зазначав, що факти та їх інтерпретації нероздільні, що робить «м'якіші» інтерпретації часто більш привабливими ніж «сухі кістки фактів» [12]. Ідеї Карра формувались на тлі дискусій 40-50-х та 60-70-х років, що охоплювали питання утопізму, реалізму, традиціоналізму та модернізму, і ці поняття знайшли відображення у роботах таких істориків як Говард Зін, який у своїй книзі «Історична політика» закликав істориків до активної громадянської позиції, відповідно до духу бунтар-

ських років. Ситуація 1960-х років ХХ століття виявилася парадоксальною, оскільки вона інтегрувала модернізм, як метод аналізу, в постмодерн, що є напрямком філософії, пов'язаним із переосмисленням існуючих підходів. У період постмодерну відбулося відхилення від прийняття об'єктивності знань. Філософія постмодерну, яка розвивалася під впливом думок Е. М. Хайдеггера, Ж. Дерріда, Ж. Ф. Ліотара, М. Фуко, Дж. Ваттімо, піддавала критиці наукові наративи, ставила під сумнів непопушність систем і теорій та закликала до їх деконструкції та відмови від традиційних меж. Основний акцент було зроблено на емпіричне збирання даних та екзистенційне переживання історії, критикуючи теоретичні узагальнення, а дискусії замінили мовчання модерну, ставши основним інструментом наукової діяльності. Вчені, які зосереджені на емпіриці та уникали узагальнень, характеризували методологічний аскетизм постмодерну. Ця філософська течія також сприяла змаганням за історичну правду. Люсьєн Февр у своїй роботі «Бої за історію» 1953 року аргументував гносеологічну вартість таких боїв за суб'єктивне бачення історії, стверджуючи необхідність існування альтернатив, які вносять напруженість та сприяють історичному розвитку [13]. Февр переосмислював традицію розуміння історії як «обожнювання реальності за допомогою минулого», звертаючи увагу на значення суб'єктивного тлумачення фактів його вчителем Жюлем Мішле, і вказував на історію як на науку про людське життя, яка задіяна у відновленні минулого на основі сучасного контексту та інтерпретації свідчень. Михайло Гефтер у статті 1994 року «Пригоди пам'яті» розмірковував про важливість живої пам'яті для збереження історичної свідомості.

Метою дослідження є аналіз тенденцій розвитку меморіального дискурсу та меморіального законодавства країн Європи в контексті меморіальної індустрії під час реконцептуалізації сучасної архітектури світового порядку. **Науково-теоретична та методологічна основа дослідження.** Тематика «правди» як «провокаторки», «легітимної фікції», «соціальної конструкції», та як системи «місце пам'яті», пов'язані з ревізією історії, досі аналізуються та інтерпретуються, як зазначають видатні вчені, включаючи Ф. Анкерсмита, Ф. Артога, А. і Я. Ассман, А. Бергсона, Дж. Верча, Е. Гобсбаума, М. Гефтера, О. Ексле, Ф. Ейтса, А. Неймана, П. Нору, Е. Карра, П. Рікера, М. Хальбвакса, Л. Февра та інших. Етична та практична роль «історичної політики» залишається актуальною, що підкреслюється в роботах П. Нори, О. Міллера, М. Хальбвакса, Ю. Шеррера, Я. Кубіка, М. Бернхарда, Л. Морі, Л. Мільораті, Ж. Мінка. Феномен «історичної політики» та її «інструменталізацію» вивчають такі східноєвропейські науковці, як С. Требст, Є. Ж. Віатр, І. Петраш, Е. Рогалевська

та інші. В Україні це напрямок досліджують Я. Грицак, В. Бабка, О. Розумний, А. Любарець, Ю. Зерній, І. Кресіна, Ю. Шаповал, О. Попович, Г. Касьянов, В. Кравченко та інші. Важливість теми підтверджують дисертації В. Л. Бабки, О. М. Розумного, Ю. О. Зернія, О. А. Поповича та А. В. Любарця.

Згідно з П'єром Нора, постмодерн ініціював «цивілізоване розлучення» між пам'яттю та історією, перетворюючи історика на «місце пам'яті» – інструмент, що надає життя та значення тому, що без нього було б позбавлене сенсу [23]. Це відкрило шлях жанру «его-історії». З часом дослідники відзначили, що інтенсивність суб'єктивного «метаболізму істориків» з претензією на створення «кінцевої історії» стала такою високою, що історики втратили свою монополію на інтерпретацію історії, стикаючись з конфліктом між популярними наративами та політично мотивованим маніпулюванням, що Л. Февр описав як «Троянський кінь суб'єктивізму» [13;24].

Національна історія тепер розглядається як конструкт, що служить державі. Чарльз Майер назвав це явище «меморіальною індустрією» [20], яке спонукало до створення меморіального законодавства і інститутів пам'яті по всій Європі. Перегляд історії відбувся в багатьох країнах, включаючи Німеччину і Францію, щодо їх ролей у Другій світовій війні та політиці колабораціонізму. За останні роки, за словами А. Ассмана, політична пам'ять зосередилася більше на негативних подіях і жертвах, ніж на злочинцях. Вікімізація стала не лише свідченням кризи, а й засобом маніпуляції для здобуття переваг. У 2008 році з ініціативи П'єра Нора «Свобода історії» виник рух проти меморіальної політики і цензури, підкреслюючи, що історія не повинна служити сучасним політичним наративам ні в якій демократичній державі [26]. Також з'явився запит на нео-Модерн, який прагне відмовитися від релятивізму і розробляти нові, більш системні теорії, підсумовуючи емпіричні дані в узагальнену «тотальну історію».

За останнє десятиліття, концепція «історичної політики» активно впроваджується у теорію та практику в країнах Східної Європи. Вперше термін був введений в 1960-х роках американським дослідником Говардом Зіном і став предметом дискусій у Західній та Центральній Європі у 1980-х. У Німеччині значний резонанс викликала стаття Е. Нольте, опублікована у 1986 році, яка стала приводом для «суперечки істориків» [22]. Нольте аргументував, що націонал-соціалістський геноцид можна пояснити реакцією на дії Радянського Союзу, що спровокувало гостру критику від Юргена Габермаса, який звинуватив його в тому, що така аргументація «нормалізує» злочини нацистів [15]. Ця дискусія швидко вийшла за рамки академічних дебатів, ставши частиною національного діалогу в Німеччині, де деякі історики підтримали Нольте,

закликаючи до нового способу мислення, який би уникнув повернення до авторитарних підходів.

Термін «історична політика» увійшов до словника публіцистики та журналістики у 1999 році завдяки Е.Вольфруму, який описав його як політичну активність, де історія використовується для досягнення політичних цілей, таких як легітимізація, мобілізація, та скандалізація [30]. Цей термін швидко набув популярності та почав використовуватися в наукових дослідженнях і офіційній політичній риторичі, особливо після того, як у 2005 році в Польщі правоконсервативна партія «Право та справедливість» пропагувала «нову історичну політику» для зміцнення національної єдності. Така політика сприяла переосмисленню минулого та відродженню національної пам'яті. Ця дискусія в Польщі стосовно історичної політики мала широкий резонанс, подібно до німецької «суперечки істориків», і була спрямована на переформування національної ідентичності у відповідь на глобалізацію та економічні виклики. І в Німеччині, і в Польщі, прагнення до «терапевтичного ефекту» від історичної політики підсилювалось правоконсервативними політиками. В 2013 році німецький професор Стефан Требст вказував, що історична політика стала міжнародною темою, порушуючи питання про вплив політики на історичну наративу в європейському контексті, особливо в Німеччині, Франції, та Польщі, де така політика часто мала іронічний відтінок у суспільному дискурсі [14].

У контексті впровадження політики історичної пам'яті ключовим є аналіз формування «історичної політики». Методологія має включати аналіз формування політики як сфери дії соціально-політичних інститутів і аналіз її функціональності. Важливо визначити об'єкт «політики пам'яті» і суб'єктів, які впливають на формування історичної політики, включно з їх інституційною структурою та процесами легітимізації. За О. Дем'янчуком, важливо розрізнати «politics» та «policy» у контексті публічної політики для уникнення змішування процесів політичної боротьби з цілеспрямованими заходами держави щодо формування історичної пам'яті. Використання поняття «політики» (policy) вказує на систему централізованого / уніфікованого управління певною областю суспільного життя, в той час як використання поняття «політик» (politics) демонструє існування декількох суб'єктів впливу та процес боротьби за владу. Відсутність розділення має небезпеку підпорядкування створення та здійснення «публічної політики» (в т.ч. в сфері «історичної політики пам'яті») політичній кон'юнктурі [5]. Наприклад, О. Гриценко в праці «Хроніка боротьби з національною пам'яттю», аналізуючи статтю Г. Касьянова «До десятиліття українського інституту національної пам'яті (2006-2016)», критикує підхід Касьянова до аналізу «політик пам'яті» та пропонує виокрем-

лювати «політику пам'яті», як «напрямок публічної офіційної політики, цілеспрямовані заходи держави з метою твердження в свідомості суспільства бажаних уявлень про історичне минуле» [4]. Г. Касьянов, навпаки, академічно виділяє три типи політики історичної пам'яті, залежно від кількості учасників та їхньої ідеологічної орієнтації: 1) ексклюзивну, яка виключає міфи для створення гомогенного наративу; 2) інклюзивну, що інтегрує версії пам'яті в єдиний наратив; 3) амбівалентну, де різні погляди існують поруч, не зливаючись в одне ціле [7]. Інший автор – О. Волянчук у праці «Суспільна пам'ять і політика: Мистецтво можливого» аналізує чотири типи політики пам'яті [2, с.120]: 1) індиферентну, де історичні погляди ігноруються на тлі соціально-економічних проблем; 2) конфронтаційну, що сприяє нетерпимості до інших історичних версій; 3) поблажливу, де один наратив домінує, а інші толеруються, але зневажаються; 4) критично-політологічну, яка відкрита до зміни наративів через дискусії та дослідження. В. Бабка визначає три моделі політики пам'яті, засновані на взаємодії суб'єктів у контексті меморіального примирення: 1) силове усунення через нав'язування панівної версії історії без розв'язання конфлікту; 2) ігнорування існуючих протиріч на користь соціально-економічних програм; 3) ініціювання діалогу для символічного покаяння та примирення [1, с. 71]. Продемонстровані підходи співвідносяться з аналізом Я. Кубіка та М. Бернхарда, які поділяють акторів політики пам'яті на мнемонічних воїнів, плюралістів та відмовників, залежно від їх ставлення до наративів минулого [27, с. 468]. Дослідження аналізує правові та інституційні основи поведінки суб'єктів і використовує різні методологічні підходи, такі як соціологічний, психологічний, філософський, культурологічний, для оцінки функціональності «історичної політики». В дослідженні особливо застосовуються інституційний та структурно-функціональний методи (М. Хальбвакс) та культурносеміотичний метод (Я. Ассман, А. Ассман), які дозволяють дослідити механізми регулювання історичної та колективної пам'яті та впровадження гранднاراتивів. Культурносеміотичний метод досліджує знаково-символічне позначення культурного простору. Використовуються також соціальна та гештальт-психологія, і динамічно-комунікативний підхід для аналізу різних форм пам'яті. М. Хальбвакс, наприклад, відкидає термін «історична пам'ять» на користь «колективної пам'яті», яка стимулює колективну ідентичність через соціальну дуплікацію. Комунікативний підхід розглядає пам'ять як результат обговорення минулого, формуючи базові наративи та символічні маркери пам'яті.

Моделі суспільної пам'яті у європейських державах розрізняються залежно від історичних умов, суспільних потреб, та проблем інституціалізації.

У Німеччині, відповідь на післявоєнні психосоціальні вимоги та необхідність засудження нацизму привела до розробки політики пам'яті. Під впливом інтелектуалів, таких як К. Ясперс та К. Барт, у 1950-х роках у ФРН було прийнято «політику минулого», що включала визнання колективної відповідальності за Голокост [3, с. 99]. Ця політика включала правові оцінки нацистської ідеології та персональне переслідування злочинців. Однак, у 1949 році ФРН прийняла «Закон про амністію», дозволяючи колишнім нацистам займати керівні позиції в країні. Водночас, Німеччина прагнула інтегруватися в західне співтовариство, активно засуджуючи нацистське минуле, що виражалося у наукових дискусіях та діях вищих осіб держави. Особливо знаковою була подія 1970 р., коли канцлер Віллі Брандт став на коліна перед монументом жертвам націонал-соціалізму у Варшаві, виражаючи вибачення від імені Німеччини [8]. В той час як суспільство сприймало ці повороти з резервом, поняття «конституційного патріотизму», запропоноване Ясперсом, Штернбергом і Габермасом, допомогло формувати нову суспільну свідомість. У 1980-1990-х роках, ця концепція допомогла об'єднати ФРН та НДР, переосмислюючи історію НДР як неправової держави, що виправдовувало порушення правонаступництва при об'єднанні. Після падіння Берлінської стіни, єдиний підхід до засудження історій Третього Рейху та НДР був застосований через кримінальні справи проти членів Соціалістичної єдиної партії Німеччини (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) та співробітників Міністерства державної безпеки – Штазі (Ministerium für Staatssicherheit), що демонструє непоступливість Німеччини у засудженні свого тоталітарного минулого.

У Франції концепції, такі як «політика пам'яті», «управління минулим» та «борг пам'яті», були прийняті для встановлення «історичної справедливості». Історія Французького Опору під час Другої світової війни, особливо під керівництвом Шарля де Голля, сприяла створенню нової національної єдності. Влада президента, яка легітимізується прямими виборами, дозволяє захищати історію від імені нації та регулювати включення або виключення видатних фігур із національного Пантеону. У 1990-х роках Франція прийняла кілька меморіальних законів, у тому числі «Закон Гейссо» (The Gayssot Act) 1990 року, що забороняє расистські та антисемітські висловлювання, і «Закон Тобіра» (The Taubira Act) 2001 року, який визнає рабство та работоргівлю злочином проти людяності [3, с. 100], а також Закон про французький колоніалізм (Law Concerning French Colonialism) 2005 р. Французький закон про колоніалізм принципово відрізнявся від трьох інших законів. Якщо інші засуджували злочини проти людяності та мали декларативне значення, закон 2005 року визнавав

«позитивну роль» колонізації та намагався впровадити цю інтерпретацію в педагогічну структуру Франції. Стаття 4 закону про колоніалізм зазначала, що освітні програми повинні викладати «позитивну роль» присутності Франції за кордоном. Деякі звинуватили його в ревізійізмі. Закон викликав обурення серед численних французьких інтелектуалів, у тому числі автора та адвоката Сержа Кларсфельда та режисера Клода Ланцманна, які разом із тридцятьма одним видатним діячем підписали петицію із закликом скасувати статтю 4. Зрештою, Президент Франції Жак Ширак звернувся до уряду з проханням переглянути закон, і стаття була скасована [29]. На думку французького автора Р. Вартаняна, саме під час дебатів щодо суперечливого заходу про те, як викладати французький колоніалізм, в 2005 р., у Франції активізувався дискурс навколо поняття «політика пам'яті» та «законів про пам'ять» [29]. В ці часи «Відозва з Блуа» 2008 року, ініційована П'єром Нора, вказувала на неприйняття французьким суспільством втручання у виклад історії [26].

До числа французьких меморіальних законів початку XXI ст. відносять і Закон № 2001-70 від 29 січня 2001 року «Про публічне визнання геноциду вірмен» (The Law Recognizing the Armenian Genocide), який визнав геноцид вірмен 1915 року. У 2006 році депутати Національних зборів визнали заперечення цього злочину кримінальним злочином, але Сенат Франції і досі не ухвалив його. 3 січня 2012 р. обидві палати законодавчих зборів Франції прийняли законопроект, який забороняє заперечення всіх геноцидів, офіційно визнаних Францією, включаючи геноцид вірмен. Як і очіувалося, так званий «закон Бойєра» (Boyer Law) зіпсував відносини між Францією та урядом в Анкарі, який негайно запровадив економічні та військові санкції проти Франції [21]. Крім того, це викликало суперечки серед французьких політиків як із Сенату, так і з Нижньої палати, аж до того, що деякі політики подали апеляцію проти законопроекту до вищого суду країни для перевірки його конституційності. Конституційний суд скасував постанову на підставі, що вона обмежує свободу слова. Парламент Франції через кілька років знову спробував вшанувати та захистити пам'ять жертв масових злочинів. Відповідно до французького Закону про Голокост 1990 року («Закон Гейссо») було внесено поправки, які передбачають покарання за «заперечення або применшення» всіх подій, визначених як геноцид, злочини проти людства, військові злочини або рабство. Як вказує А. Мергерян «незважаючи на те, що законопроект про «Рівність і громадянство» був схвалений парламентом Франції в грудні 2016 р. (і прийнятий законом у січні 2017 року), історія повторилася, оскільки законопроект зрештою був відхилений Конституційною радою, яка постановила, що заборона заперечення геноциду вірмен

спричинила «непотрібний і непропорційний напад на свободу слова» [21]. Ці рішення опосередковано спонукають дослідників поставити під сумнів рішення Конституційного суду (№ 2015-512 QPC від 8 січня 2016 року) щодо «Закону Гейссо» – який слугував моделлю для обох законів – яке, навпаки, було визнано сумісним зі свободою слова. Французька юридична література широко коментує цю розбіжність і стверджує, що це свідчить про небажання Конституційної ради криміналізувати заперечення геноциду, який не був визнаний судовим шляхом. Водночас, 10 квітня 2019 року президент Франції Е. Макрон встановив 24 квітня як офіційний день пам'яті геноциду вірмен – рішення, яке негайно розкритикував президент Туреччини Р. Таїп Ердоган.

Отже, Національні збори Франції, у відповідь на міжнародні геополітичні проблеми, заборонили ряд «законів пам'яті» (закон, що вихваляє роль Франції як колоніальної держави, і закон про визнання геноциду вірмен), замінивши їх резолюціями без юридичних наслідків, підтримуючи європейський резонанс з огляду на керування інтерпретацією історії [29].

Меморіальні війни» спричинили значний резонанс у ЄС, оскільки показали прецеденти державного впливу на інтерпретацію історії. Відповідно, у 2008 році французький парламент заборонив закони, схожі на «закони пам'яті», пропонуючи замість них резолюції без юридичних наслідків. Сьогодні столітній геноцид вірмен займає – разом із єврейським Голокостом – особливе місце як у європейській колективній пам'яті, так і в політичному порядку денному держав-членів ЄС. Протягом багатьох років Європейський парламент намагався зберегти пам'ять про жахливі історичні події, які вплинули на меншини, що проживають на континенті ЄС. Такий обов'язок пам'яті був досягнутий, зокрема, шляхом ухвалення резолюцій, зокрема резолюції 1987 року про політичне вирішення вірменського питання, в якій зазначено, що «трагічні події 1915-1917 років, пов'язані з вірменами, які проживали на території Османська імперія є геноцидом», а нещодавно — була прийнята резолюція 2018 року про зростання неонацистського насильства в Європі, яка «закликає держави-члени засуджувати та протидіяти всім формам заперечення Голокосту». Безперечно, ці резолюції є політичним інструментом для культивування та захисту пам'яті про ці дві трагічні події [21]. Водночас, закони Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність 2001 р.у разом із Рамковим рішенням 2009 р. про боротьбу з певними формами та проявами расизму та ксенофобії за допомогою кримінального права Ради ЄС закликають до судового переслідування негационізму (виду історичного ревізйонізму, при якому «нова» концепція будується на запереченні та/або ігноруванні

твердо встановлених наукою фактів) як і з мовою ненависті в публічній сфері. Обидва закони спрямовані на гармонізацію законів про злочини на ґрунті ненависті. ЄС передбачили правову можливість підпорядкувати заборону заперечення злочину масової жорстокості наявності «остаточного рішення національного суду цієї держави-члена та/або міжнародного суду» або лише за остаточним рішенням міжнародного суду».

Подібно Франції, в Бельгії, і уряд, і парламент намагалися поширити Закон про заперечення Голокосту від 23 березня 1995 року на інші геноциди, але за словами політолога Джеффри Гранджана, зі справи геноциду вірмен виникли бурхливі дебати і політичні розбіжності призвели до законодавчого глухого кута. Водночас і Сенат, і Палата представників Бельгії офіційно визнали геноцид вірмен відповідно в 1998 році (Резолюція 1-736/3 від 26 березня 1998 року) та в 2015 році (резолюція від 23 липня 2015 року). У відповідь на останню резолюцію тодішній прем'єр-міністр Бельгії Шарль Мішель від імені свого уряду офіційно визнав масові вбивства 1915 року геноцидом [21]. Незважаючи на ці значні, але суто символічні жести, Бельгія продовжує допускати заперечення геноциду вірмен, навіть визнаючи його звірством. В 2023 р. стався поворот: після Дня пам'яті геноциду вірмен 24 квітня Федеральний парламент Бельгії схвалив проект закону про заборону заперечення геноциду, військових злочинів і злочинів проти людства. Мета його полягала в посиленні заборони заперечення геноциду шляхом додавання статті до бельгійського закону про боротьбу з расизмом 1981 року, так званого Loi Mougeaux. Таким чином, він транспонував у бельгійське законодавство закони ЄС і використав правову можливість підпорядкувати заборону заперечення злочину масової жорстокості наявності «остаточного рішення національного суду цієї держави-члена та/або міжнародного суду» або лише за остаточним рішенням міжнародного суду».

Бельгійське законодавство стало кроком вперед оскільки захищає пам'ять про геноциди в Руанді та Боснії та усуває, до певної міри, спірну ієрархію геноцидів. Однак цей закон також є дуже полемічним, оскільки він виключає зі сфери застосування масові злочини, які не були визнані такими остаточним судовим рішенням як наслідок міжнародної реальної політики. Роблячи це, він ігнорує геноцид християнського населення в Османській імперії тому, що це не було засуджено судом, а саме «вірменське питання» було викреслено з Лозаннського договору (1923) заради забезпечення «нового миру між союзниками та Туреччиною». Водночас, дискусії про те, чи варто включати геноцид вірмен, призвели до запеклих дебатів у Палаті представників Бельгії.

У Східній Європі модель «історичної політики» в основному визначається ставленням до комуністичного минулого. Країни використовують концепцію «перехідного правосуддя» для декомунізації та відновлення демократії, що сприяє їх інтеграції в ЄС.

В Польщі Закон від 18 грудня 1998 р. заснував Інститут національної пам'яті – Комісію з переслідування злочинів проти польського народу [28], прийнято закон («Справа 2018 року 369-й номер», підписаний Президентом А. Дудой), що криміналізує звинувачення польського народу у причетності до Голокосту та заперечення злочинів українських націоналістів. Закон також забороняє заперечення злочинів, скоєних комуністами, та регулює використання документів державної безпеки до 1989 року, підсилюючи відповідальність за фальсифікацію історії. Закон про Інститут національної пам'яті – «Комісію з судового переслідування за злочини проти польської нації» від 18 грудня 1998 р. містить ст. 55, за якою передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність за заперечення злочинів, що вчинені в період з 1 вересня 1939 р. по 31 грудня 1989 р.: злочини нацистів, злочини комуністів, злочини, що становлять злочини проти миру, людяності або пов'язані із пропагандою війни; політично вмотивовані репресивні заходи, вжиті посадовими особами польських органів прокуратури або судовими органами або особами, що діяли за їхнім наказом, і розкриті в змісті постанов, винесених відповідно до Закону від 23 лютого 1991 р. про визнання недійсними рішень про осіб, репресованих за діяльність на користь незалежної польської держави [17].

У 1993 р. в Угорщині було введено кримінальне покарання за використання комуністичної та нацистської символіки (свастики, знаку «СС», схрещених стріл, серпа та молоту, червоної зірки) [9]. У 2010 р. закон було переглянуто: тепер каралося поширення чи публічне використання цих символів, якщо воно порушує громадський мир або людську гідність. Також в Угорщині зосереджено увагу на підтримці ідентичності угорців за кордоном, зокрема через запровадження «Дня національної єдності». У 2010 році були прийняті закони («Про криміналізацію публічного заперечення злочинів націонал-соціалістичних та комуністичних систем» та зміни до кримінального Кодексу), що криміналізують публічне заперечення злочинів нацистів та комуністів, включаючи заборону мінімізації чи заперечення Голокосту, з можливим покаранням до трьох років ув'язнення [10; 11].

У Чехії, з метою криміналізації заперечення Голокосту та комуністичних злочинів, було внесено поправки до Кримінального кодексу у 2005 році, які передбачають покарання до трьох років ув'язнення за публічне заперечення або виправдання цих зло-

чинів. Це положення підтверджено в новій редакції Кримінального кодексу в 2009 році [31].

У Словаччині, Закон від 27 березня 1996 р. оголосив комуністичний режим (з 25.02.1948 р. до 17.11.1989 р.) аморальним і незаконним [25]. Згодом було встановлено пам'ятну дошку на вході до Національної ради з вдячністю учасникам антикомуністичного опору. В 2002 р. прийнято два закони: один забезпечує доступ до документів сил державної безпеки 1939 – 1989 років, а інший засновує Інститут пам'яті нації і визначає терміни «нацистські злочини» та «комуністичні злочини» як кримінальні дії, несумісні з принципами демократії [32].

У Румунії Надзвичайна Постанова «Про заборону фашистських, легіонерних, расистських або ксенофобських організацій, символів і актів і пропаганді культу осіб, винних у скоєнні злочинів геноциду проти людяності і військових злочинів» 2002 р., ратифікована в 2006 р. включила заборони та кримінальне переслідування, зокрема карання за створення відповідних організацій та поширення символіки. Заборона на заперечення Голокосту та пропаганда фашизму також суворо караються [18]. В країні з 2004 р. діє Інститут румунської революції грудня 1989 року [16] заснований Законом 556/2004 з метою дослідження історії румунської революції 1989 року, Інститут розслідування злочинів комунізму та пам'яті румунського вигнання (IICMER), Національний інститут вивчення тоталітаризму (INST), Румунський інститут новітньої історії (IRIR), Асоціація 21 грудня 1989 року.

В Болгарії, Закон № 37 від 5 травня 2000 р. проголосив комуністичний режим, який існував з 9 вересня 1944 р. до 10 листопада 1989 р., злочинним, засуджуючи дії лідерів і керівників Болгарської комуністичної партії [6].

У усіх прибалтійських країнах засудили радянську агресію 1940-х років. Литовський парламент 29 вересня 2009 р. вніс зміни до Кримінального кодексу, передбачаючи покарання за виправдання злочинів СРСР або нацистської Німеччини проти людяності [19]. Згідно зі змінами, особи, які публічно схвалюють агресію цих держав проти Литви, або її заперечують, можуть отримати покарання у вигляді штрафу, арешту або в'язниці до двох років. Естонія прирівняла радянську та нацистську символіку, оскільки обидві асоціюються з окупацією країни. Після вуличних протестів російськомовного населення у відповідь на перенесення радянського пам'ятника, Естонія прийняла «Закон про захист військових поховань». Закон легітимізує перенесення монументів, які можуть бути переміщені у випадках будівництва, розширення соціальних об'єктів, чи з інших суспільних причин. Також, Естонський парламент вніс до Кримінального Кодексу статтю про геноцид, підсилюючи юридичні основи для засудження історичних злочинів.

У Білорусі, хоча і не існує спеціалізованого законодавства щодо історичної пам'яті, існує науковий підхід до її вивчення через Інститут історії Національної академії наук. В той же час, в Молдові реабілітація жертв комуністичного режиму (Закон 1992 р. «Про реабілітацію політичних репресій, здійснених окупаційним тоталітарним комуністичним режимом») та заборона комуністичної символіки (Постанова Конституційного суду 2013 р. визнала неконституційним заборону комуністичної символіки) стикалися з юридичними та політичними викликами, особливо у контексті Придністровського конфлікту.

Меморіальна політика України здійснюється на основі: Закону 2000 р. «Про увічнення Перемоги над нацизмом у Другій Світовій війні 1941 – 1945 років» (визначав Днем Перемоги 9 Травня; закликав до шанобливого ставлення до пам'яті ветеранів); Закону 2006 р. «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» (визнав Голодомор актом геноциду, і встановив протиправність публічного заперечення Голодомору); Закону 2015 р. «Про увічнення Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років» (ним було змінено закон «Про увічнення Перемоги над нацизмом», введено європейський стандарти щодо визнання 8 травня Днем пам'яті і примирення); Законів 2015 р. «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» та «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр.». Закони 2015 р. перегортали сторінку радянського минулого, наприклад, закон про борців за незалежність визнав осіб, що брали участь у боротьбі за незалежність України, включаючи членів ОУН, УПА та інших організацій. Закон про засудження тоталітарних режимів передбачив кримінальну відповідальність за поширення символіки та публічне виконання гімнів СРСР та УРСР.

Висновки. Відтак, протягом останніх двадцяти років більшість європейських країн розробили та законодавчо закріпили нові стандарти історичної пам'яті як форми колективного мислення для захисту національних цінностей. В країнах Центральної та Східної Європи запроваджено заборону символів тоталітарного комуністичного та націонал-соціалістичного минулого. Процес декомунізації охопив відмову від радянського спадку. Комуністичний режим описаний як кримінальний, окупаційний, аморальний, руйнівний та антиправовий. Особливістю східноєвропейського підходу є реалізація перехідного правосуддя з активною участю громадських організацій у процесах засудження минулого, морального контролю та інших правових заходів. Ці організації

займаються також розсекреченням архівів, освітньою роботою серед молоді, медійним оприлюдненням та цифровізацією архівних матеріалів, активно сприяючи поширенню національно орієнтованої версії історії. Водночас, в академічній дискусії питання політики пам'яті залишається відкритим, а сама «меморіальна політика» зберігає амбівалентну оцінку, визнається інструментом втручання в вільне формування колективних уявлень про минуле з боку зацікавлених суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабка В. Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні: дис. ... канд. політ. н. за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – НПУ ім. М. Драгоманова, Київ, 2017. 222 с.
2. Воляннюк О. Суспільна пам'ять і політика: Мистецтво можливого. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. 172 с.
3. Голубчик Г. Становлення Європейських моделей суспільної пам'яті: інституційно-правовий аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 3. С. 97-106.
4. Гриценко О. Хроніка боротьби з національною пам'яттю (про статтю Г.Касьянова). Ч. 1. *Historians*. 12 лютого 2016. URL :<http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1790-oleksandr-hrytsenko-khronika-borotby-z-natsionalnoiu-pam-iattiu-pro-stattiu-h-kasianova-chastyna-1>. (дата звернення: 19.03.2024)
5. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти. Монографія. К.: Факт, 2008. 272 с.
6. Закон за Обявяване на Комуністическия режим в България за Престъпен Обн. Дв. Бр.37 От 5 Май 2000 г. URL: <https://Lex.Bg/Laws/Ldoc/2134920192> (дата звернення: 19.03.2024)
7. Касьянов Г. Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. *Український історичний журнал*. 2016. №2. URL :<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/125193/07-Kasianov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 21.02.2024)
8. Підлуцький О. Віллі Брандт: політик, який став великим... схиливши коліна. 15 лютого 2008. URL : https://dt.ua/SOCIETY/villi_brandt_politik,_yakiy_stav_velikim_shilivshi_kolina.html (дата звернення: 13.02.2024)
9. A Büntető Törvénykönyvről: évi IV. törvény 1978 [Кримінальний Кодекс Угорщини] URL:https://web.archive.org/web/20100510140149/http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV#pr1768#pr1768 (дата звернення: 21.03.2024)
10. A Nemzeti Emlékezet Bizottságáról : Magyarország törvénye [Закон Угорщини «Про Національний комітет пам'яті»] 2013. URL : http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=165862.259319#foot1 (дата звернення: 16.04.2024)
11. A Totalitárius Jelképek Használatának Büntetőjogi Büntetéséről: Magyarország törvénye [Закон Угорщини «Про Кримінальне покарання за використання тоталітарних символів»]. 25 квітня 2013. URL : <http://njt>

hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=160202 (дата звернення: 16.04.2024)

12. Carr E. H. What is History? N-Y.: Penguin Classic, July 24, 2018. 256 p.

13. Febvre L. combats pour l'histoire. Paris: Librairie Armand Colin, 1992, 456 pp.

14. Geschichtspolitik in Europa seit 1989. Deutschland, Frankreich und Polen im Internationalen Vergleich. Herausgegeben von Étienne François, Kornelia Konczal, Robert Traba und Stefan Troebst. Reihe: Moderne europäische Geschichte; Bd. 3. 560 s.

15. Habermas J. Eine Art Schadensabwicklung. Die apologetischen Tendenzen in der deutschen Zeitgeschichtsschreibung. ZEIT. Juli 1986. Nr. 29/1986 URL: <https://www.zeit.de/1986/29/eine-art-schadensabwicklung> (дата звернення: 20.04.2024)

16. IRRD. Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989 URL: <https://irrd89.ro/>

17. Lechtholz-Zey J. The Laws Banning Holocaust Denial. URL : <https://web.archive.org/web/20110113133722/http://www.genocidepreventionnow.org/2010/06/laws-banning-holocaust-denial.html>. (дата звернення: 21.03.2024)

18. LEGE nr. 187 din 24 octombrie 2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal PARLAMENTUL MONITORUL OFICIAL nr. 757 din 12 noiembrie 2012 URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocumentAfis/142722#A1051>(дата звернення: 20.04.2024)

19. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150:str170-2> (дата звернення: 20.04.2024)

20. Maier Ch.. "A Surfeit of Memory? Reflections on History, Melancholy and Denial". *History and Memory*. 1993. Vol.5(2). P. 136–152.

21. Merguerian A. Blog: examines the attempts to criminalize the denial of the Armenian genocide in France and Belgium. *Memory Laws in European and Comparative Perspectives*. URL: <https://melaproject.org/blog/599>(дата звернення: 20.04.2024)

22. Nolte E. Vergangenheit, die nicht vergehen will. *Historikerstreit*. 1986, 6 Juni. URL : https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0080_nol_de.pdf (дата звернення: 20.04.2024)

23. Nora P. Essai d'ego-histoire. Paris: Gallimard, 1987. 375 p.

24. Nora P. Between History and Memory: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. Vol.26. P. 7- 24.

25. Nemoralnosti A Protiprávnosti Komunistickeho Systému: Zákon Národnej Rady Slovenskej Republiky z 27. marca 1996 *Časová verzia predpisu účinná od: 1.12.2020* URL: <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/125-1996.pdf> (дата звернення: 16.04.2024)

26. Truong N. Une guerre des idées qui ravive la bataille de la « pensée 68» *Le Monde*. 2014, 08 October. URL: https://www.lemonde.fr/idees/article/2014/10/09/marcel-gauchet-l-anticonformisme-est-devenu-la-norme_4503208_3232.html (дата звернення: 20.04.2024)

27. Twenty Years after Communism: The Politics of Memory and Commemoration / Eds. by Bernhard M., Kubik. Oxford 2014: Oxford University Press, 326 p. URL : <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/78911d6239ab>

43f8ac8ac553117ad99d18b989de_16-3-09rewievs19.indd-7.pdf (дата звернення: 12.01.2024)

28. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu .Dz.U. 1998 nr 155 poz. 1016. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19981551016> (дата звернення: 21.03.2024)

29. Wartanian R. Memory Laws in France and their Implications: Institutionalizing Social Harmony. *HumanityinAction*. November, 2009. URL: https://humanityinaction.org/knowledge_detail/memory-laws-in-france-and-their-implications-institutionalizing-social-harmony/?lang=nl (дата звернення: 20.04.2024)

30. Wolfrum E. Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Der Weg zur bundesrepublikanischen Erinnerung 1948–1990: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt, 1999. S. 25]. URL: <https://www.h-net.org/reviews/showpdf.php?id=15949> (дата звернення: 20.04.2024)

31. Zákon trestní zákoník: Zákon č. 40/2009 Sb. [Кримінальний кодекс] URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast2>(дата звернення: 20.04.2024)

32. Zákon o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa): Zákon č. 553/2002 Z. z. (v znení 283/2021z.) URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2002-553> (дата звернення: 20.04.2024)

REFERENCES:

1. Babka, V. L. (2017). Istorychna pamiat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhnii Ukraini [Historical memory as a factor of political influence in independent Ukraine]: dys. ... kand. polit. n. za spetsialnistiu 23.00.03 – politychna kultura ta ideolohiia. – NPU im. M. Drahomanova, Kyiv [in Ukrainian]

2. Volianiuk, O. (2013). Suspilna pamiat i polityka: Mystetstvo mozhyvoho. [Public Memory and Politics: The Art of the Possible]. K.: DP «NVTs «Priorityty»

3. Holubchuk, H. (2014). Stanovlennia Yevropeyskykh modelei suspilnoi pamiaty: instytutsiino-pravovy aspekt [Formation of European models of public memory: institutional and legal aspect]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia*, vol. 3, pp. 97-106.

4. Hrytsenko, O. (12 liutoho, 2016). Khronika borotby z natsionalnoiu pamiatiu (pro statti H.Kasianova) [Chronicle of the struggle against national memory (about the article by H. Kasyanov)] Ch. 1. *Historians*. 2016 URL : <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1790-oleksandr-hrytsenko-khronika-borotby-z-natsionalnoiu-pam-iattiu-pro-statti-h-kasianova-chastyina-1>. (data zvernennia: 19.03.2024)

5. Demianchuk, O. (2008). Derzhavna polityka i derzhavne upravlinnia: politolohichni aspekty [State policy and public administration: political aspects] *Monohrafiia*. K.: Fakt

6. Zakon za Obiaviavane na Komunystycheskyia rezhum v Vylharyia za Prestypren [Law on Proclamation of the Communist Regime in Bulgaria as a Criminal Proclamation]. *Obn. Dv*. Br.37, Ot 5 Mai 2000. URL: <https://Lex.Bg/Laws/Ldoc/2134920192> (data zvernennia: 19.03.2024)

7. Kasianov, H. (2016). Istorychna pamiat ta istorychna polityka: do pytannia pro terminoholiiu y henealohiiu poniat [Historical memory and historical politics: to the question of terminology and genealogy of concepts]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, vol.2 URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/125193/07-Kasianov.pdf?sequence=1> (data zvernennia: 21.02.2024)
8. Pidluts'kyi, O. (15 liutoho 2008). Villi Brandt: polityk, yakyi stav velykym... skhylyvshy kolina. [Willy Brandt: The Politician Who Made it Big... on Bending the Knees.] URL: https://dt.ua/SOCIETY/villi_brandt_politik_yakyi_stav_velikim_shilivshi_kolina.html (data zvernennia: 13.02.2024)
9. A Büntető Törvénykönyvről: évi IV. törvény (1978) [Criminal Code of Hungary] URL: https://web.archive.org/web/20100510140149/http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV#pr1768#pr1768 (data zvernennia: 21.03.2024)
10. ANemzetiEmlékezetBizottságáról: Magyarország törvénye (2013). [The Law of Hungary «On the National Committee of Remembrance»] URL : http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=165862.259319#foot1 (data zvernennia: 16.04.2024)
11. A Totalitárius Jelképek Használatának Büntetőjogi Büntetéséről: Magyarország törvénye (2013) [The Law of Hungary «On Criminal Punishment for the Use of Totalitarian Symbols»]. 25 kvitnya 2013. URL : http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=160202 (data zvernennia: 16.04.2024)
12. Carr, E. H. (2018). What is History? N-Y.: Penguin Classic
13. Febvre, L. (1992) .combats pour l'histoire. Paris: Librairie Armand Colin
14. Geschichtspolitik in Europa seit 1989. Deutschland, Frankreich und Polen im Internationalen Vergleich / Herausgegeben von Étienne François, Kornelia Konczal, Robert Traba und Stefan Troebst. Reihe: Moderne europäische Geschichte.
15. Habermas. J. (Juli 1986). Eine Art Schadensabwicklung.Die apologetischen Tendenzen in der deutschen Zeitgeschichtsschreibung. *ZEIT*, Nr. 29. URL: <https://www.zeit.de/1986/29/eine-art-schadensabwicklung> (data zvernennia: 20.04.2024)
16. IRRD. Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989 URL: <https://irrd89.ro/>(data zvernennia: 20.04.2024)
17. Lechtholz-Zey, J. (2011). The Laws Banning Holocaust Denial. URL : <https://web.archive.org/web/20110113133722/http://www.genocidepreventionnow.org/2010/06/laws-banning-holocaust-denial.html>. (data zvernennia: 21.03.2024)
18. LEGE nr. 187 din 24 octombrie 2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal PARLAMENTUL MONITORUL OFICIAL nr. 757 din 12 noiembrie 2012 URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocumentAfis/142722#A1051> (data zvernennia: 20.04.2024)
19. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150:str170-2> (data zvernennia: 20.04.2024)
20. Maier, Ch. (1993). “A Surfeit of Memory? Reflections on History, Melancholy and Denial”. *History and Memory*, vol.5(2), pp. 136–152.
21. Merguerian, A. (2023) Blog: examines the attempts to criminalize the denial of the Armenian genocide in France and Belgium. Memory Laws in European and Comparative Perspectives. URL: <https://melaproject.org/blog/599> (data zvernennia: 20.04.2024)
22. Nolte, E. (1986, 6 Juni). Vergangenheit, die nicht vergehen will. *Historikerstreit*. URL : https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0080_nol_de.pdf (data zvernennia: 20.04.2024)
23. Nora, P. (1987). Essai d'ego-histoire. Paris: Gallimard.
24. Nora, P. (1989). Between History and Memory: Les Lieux de Mémoire, Representations, vol.26, pp. 7-24.
25. Nemoralnosti, A (2020). Protiprávnosti Komunistického Systému: Zákon Národnej Rady Slovenskej Republiky z 27. marca 1996 *Časová verzia predpisu účinná od: 1.12.2020* URL: <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/125-1996.pdf> (data zvernennia: 16.04.2024)
26. Truong, N. (2014, 08 Octobre). Une guerre des idées qui ravive la bataille de la «pensée 68» *Le Monde*. URL:https://www.lemonde.fr/idees/article/2014/10/09/marcel-gauchet-l-anticonformisme-est-devenu-la-norme_4503208_3232.html (data zvernennia: 20.04.2024)
27. Twenty Years after Communism: The Politics of Memory and Commemoration (2014)/ Eds. by Bernhard M., Kubik. Oxford : Oxford University Press. URL : http://sreview.soc.cas.cz/uploads/78911d6239ab43f8ac8ac553117ad99d18b989de_16-3-09rewievs19.indd-7.pdf (data zvernennia: 12.01.2024)
28. Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. *Dz.U*, nr 155, poz. 1016. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19981551016> (data zvernennia: 21.03.2024)
29. Wartanian, R. (2009, November). Memory Laws in France and their Implications: Institutionalizing Social Harmony. *HumanityinAction*. URL: https://humanityinaction.org/knowledge_detail/memory-laws-in-france-and-their-implications-institutionalizing-social-harmony/?lang=nl(data zvernennia: 21.03.2024)
30. Wolfrum, E. (1999). Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Der Weg zur bundesrepublikanischen Erinnerung 1948–1990: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt]. URL: <https://www.h-net.org/reviews/showpdf.php?id=15949> (data zvernennia: 21.03.2024)
31. Zákon trestní zákoník: Zákon č. 40/2009 Sb. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast2> (data zvernennia: 21.03.2024)
32. Zákon o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa): Zákon č. 553/2002 Z. z. (v znení 283/2021 Z. z.) URL:<https://www.zakonypreludi.sk/z/2002-553> (data zvernennia: 21.03.2024)

Memorial policy and rethinking the past: peculiarities of memorial legislation in European states in the new architecture of the international order

Petrakov Mykyta Oleksandrovych

PhD in Political Science,
Department of Political Science and Law
Southern Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0006-9373-5111

The article focuses on the development of memorial discourse and memorial legislation in European countries, given their importance in shaping cultural policy and the ways in which the historical past is reinterpreted in the context of reconceptualising the contemporary architecture of the world order. It explores how different European states use memorial projects to address political objectives and shape national identity, especially in the context of emotional impact, which is becoming dominant in the post-truth era, when factual accuracy gives way to emotional perception of history. An important aspect of the analysis is a review of legislative initiatives in the field of memorial policy that affect collective memory. This includes a detailed examination of how European countries, such as Germany, France and Belgium, as well as Eastern European countries such as Poland, Hungary, the Czech Republic and Romania, are implementing legal frameworks for rethinking historical events. In this context, national history is turning into a construct that serves not only to commemorate the past, but also as a public policy tool that can be adapted or reinterpreted to address contemporary political needs. The article focuses on the "memorial industry", a term used by Charles Mayer to describe the institutionalisation of memory, and how this affects the creation of specialised legislative and institutional frameworks aimed at preserving memory in Europe. It also analyses the Freedom of History movement, launched by Pierre Nora in 2008, which emphasises the importance of not using history as a tool for modern political manipulation in democratic states. Overall, the study highlights that there is still a growing resistance against memorial politics and censorship in historical scholarship. This points to the need for a broader discourse on how historical narratives influence contemporary public life and what mechanisms should be developed to balance national identity and multicultural integration in a globalised world.

Key words: politics of memory, historical policy, memorial legislation, national identity, memorial industry, freedom of history, political processes.